

Записки дипломата

Андрій ЧЕСНОКОВ

**ВПЛИВИ ПРОЦЕСУ РОЗШИРЕННЯ ЄС
НА ЕКОНОМІКУ УКРАЇНИ:
КОРЕЛЯЦІЯ НЕГАТИВНИХ
І ПОЗИТИВНИХ ЧИННИКІВ**

Резюме

Здійснено порівняльний аналіз позитивних і негативних впливів розширення Європейського Союзу на економіку України. Дослідження, проведені українськими економістами, дають змогу дійти висновку, що процес розширення ЄС матиме переважно негативний вплив на українську економіку у найближчій перспективі. Водночас, беручи до уваги сучасні дослідження структури торговельно-економічних відносин України та ЄС, а також системи управління зовнішньою торгівлею в рамках самого ЄС, автор робить висновок, що у середній та довготривалій перспективі розширення ЄС позитивно позначиться на економіці України та її торговельних відносинах з ЄС.

Питання впливу на економіку України процесу розширення Європейського Союзу є активно обговорюваним і досліджуваним у вітчизняній науці з моменту проголошення у Копенгагені у 1993 р. можливості приєднання до Європейських співтовариств держав Східної та Південної Європи.

Досліджуючи дане питання, українські науковці О. Білорус, С. Боринець, І. Бураковський, А. Гальчинський, О. Гриценко, Я. Жаліло, О. Кова-

---

© Андрій Чесноков, 2004.

Чесноков Андрій, третій секретар Посольства України у РФ, пошукувач кафедри світового господарства та МЕВ Інституту міжнародних відносин Київського національного університету ім. Т. Шевченка, Україна.

льова, В. Лисицький, І. Лунін, В. Мазуренко, В. Міщенко, О. Мозговий, О. Мертенс, В. Новицький, О. Плотніков, Ю. Полунеев, О. Рогач, А. Румянцев, В. Сікора, В. Сіденко, О. Сніжко, В. Степаненко, А. Філіпенко, В. Чалий, А. Чухно, Т. Шемет, О. Шнирков, В. Ющенко та інші звертають увагу на різні можливі впливи інтеграційного процесу ЄС, особливості приєднання нових членів до Європейської спільноти, наголошуючи, що у своєму розвитку ЄС пройшов декілька етапів, що відрізнялися рівнем розвитку інтеграції, її результатами та розширенням сфер взаємозв'язку [1: 35]. Долаючи труднощі, країни-члени ЄС домагалися відповідних результатів економічного і соціального розвитку завдяки застосуванню здебільшого економічних важелів, прогресивних форм відносин. ЄС зазнав кількаразового розширення і нині постає як союз 25 європейських держав. Основними якостями, необхідними для членства в ЄС, є наявність в країні демократичної та плюралістичної системи управління і ринкових засад розвитку економіки.

Враховуючи орієнтацію зовнішньополітичного курсу України на інтеграцію до ЄС у середньостроковій перспективі, дослідження впливів, які буде спричинено останнім розширенням ЄС на економіку України, є доволі важливим.

З огляду на вступ України до Європейського Союзу чи отримання статусу асоційованого члена ЄС як пріоритет зовнішньополітичного курсу, надзвичайно важливими для дослідження виступають два аспекти. По-перше, вивчення та використання досвіду нових членів Європейського Союзу з акцентом на критеріях конвергенції як еталоні, до якого варто прагнути у середньостроковій перспективі та можливих негативних впливах від застосування зазначених критеріїв на економіку конкретних країн. По-друге, порівняння можливих здобутків і витрат економікою України від процесу розширення ЄС на сучасному етапі. Від того, наскільки ретельним буде цей порівняльний аналіз, які суперечливі моменти він допоможе виявити, в якій мірі втілення зарубіжного досвіду відповідатиме особливостям процесу економічного розвитку України в умовах глобалізації та ринкової кон'юнктури, що склалася, наскільки глибокою та об'єктивною буде оцінка наслідків зменшення торговельного режиму нашої держави з новими членами ЄС, залежить у кінцевому підсумку ефективність економічної безпеки України.

Необхідно відзначити, що нині лише Міністерством економіки та з питань європейської інтеграції й Українським центром економічних та політичних досліджень імені О. Розумкова здійснено комплексний аналіз і зроблено прогноз щодо можливих впливів розширення Європейського Союзу 2004 р. на економіку України.

На думку більшості дослідників, найбільший вплив розширення ЄС матиме на торговельно-економічні відносини України з країнами-членами Спільноти. Насамперед, після розширення Євросоюз посяде перше місце як ринок збуту українських товарів та друге місце як джерело імпорту.

Важливою особливістю співробітництва України з ЄС та його новими країнами-членами за останні чотири роки є прискорення темпів зростання

двосторонньої торгівлі, коли щорічний приріст товарообігу становив понад 16–18%. Упродовж 2003 р. ці тенденції посилювалися: мала місце позитивна динаміка з ЄС-15 на рівні 34%, а з ЄС-10 – навіть 47,5%. Не в останню чергу це пов'язано з лібералізацією торговельного режиму в Україні на основі принципів СОТ та європейських стандартів [3].

Наявна частка України у торгівлі ЄС залишається незначною і становить 0,4% загального обсягу зовнішньоторговельних операцій Європейського Союзу. Висока концентрація торгових потоків і послуг на обмеженій кількості найбільших торгових партнерів – ФРН, Італії, Великій Британії – один з серйозних негативних аспектів динаміки торгівлі України з ЄС. Розширення ЄС може викликати певну диверсифікацію географічної структури експорту України з ЄС. Перешкодою на шляху до цього може стати скорочення обсягів торгівлі з новими членами ЄС під впливом адаптації країн-членів до торговельного режиму ЄС.

Іншим негативним аспектом торговельно-економічних відносин України та ЄС є те, що структура торгівлі України з країнами Європейського Союзу характеризується дуже вузьким асортиментом. Так, в 2000–2002 рр. у загальному обсязі українського експорту до країн ЄС значну частину становила продукція металургії – 26,7%, мінеральні продукти – 16,3%, продукція сільського господарства і харчової промисловості – 12,3%, продукція легкої промисловості – 15,1%. За останні три роки продукція низькотехнологічних галузей становила понад 70% загального обсягу експорту України в ЄС [5].

Головний виклик розширення ЄС для України полягає в необхідності пошуку нової моделі співробітництва з розширеним Євросоюзом, у тому числі спільні дії щодо мінімізації небажаних наслідків розширення. Така модель має передбачати як відповідні внутрішні заходи, так і зустрічні кроки з боку ЄС. Її реалізації може сприяти низка інструментів, які пропонує Україні ініціатива ЄС «Ширша Європа – сусідство», та виконання домовленостей, досягнутих на Ялтинському (2003 р.) та попередніх самітах «Україна – ЄС».

Україна та Європейський Союз зараз перебувають на важливому етапі визначення та створення базису подальшої співпраці на найближче майбутнє. Таким базисом відносин має стати План дій, над яким активно працюють експерти України та ЄС.

Позиція України полягає в тому, що змістовне наповнення та належна імплементація Плану дій сприятиме поступовій інтеграції України до внутрішнього ринку ЄС з перспективою поширення на неї «чотирьох свобод» (вільного руху капіталів, товарів, послуг і робочої сили, що існують в ЄС) та її участі у відповідних програмах Євросоюзу. А головний результат виконання цього Плану Україна бачить у переході до якісно нових договірних відносин з ЄС, що буде найкращою відповіддю на виклик розширення ЄС [6].

Водночас позиція ЄС полягає в тому, що регіональна торгівля та регіональна інтеграція є визнаними цілями політики ЄС щодо країн Середзем-

номор'я; не в останню чергу це пов'язано з позитивними наслідками політичної та економічної стабільності у регіоні, яка стане результатом розширення Середземноморського ринку. На цей час ЄС уклав Угоди про зону вільної торгівлі з країнами Південного Середземномор'я, а Барселонська декларація передбачає розширення рамок цих угод із тим, щоб включити до них сферу послуг, а також – у більшому обсязі – сферу товарів. Регіональну інтеграцію, згідно з директивами Європейської Комісії, також передбачається здійснювати шляхом прискореного обговорення і виконання Угод про зону вільної торгівлі із середземноморськими країнами-партнерами, а також з Туреччиною, яка є партнером ЄС у митному союзі. Хоча деякі Угоди про співпрацю з ЄС ще мають бути ратифіковані, середземноморським країнам-партнерам вже пропонують наблизити своє законодавство до законодавства, що діє на внутрішньому ринку країн ЄС.

На відміну від договірних відносин з іншими країнами, що межують з ЄС, Угоди про партнерство та співробітництво (УПС), укладені ЄС з Росією, Україною та Молдовою, не передбачають ані надання пільгового режиму у торгівлі, ані певного розкладу наближення нормативно-правової бази. З огляду на ці різні «стартові умови» і цілі, стає очевидним, що нова політика ЄС не може бути універсальною для всіх країн. Різні етапи здійснення реформ, різні рівні економічного розвитку передбачають, що протягом наступного десятиріччя від сусідніх країн можна очікувати і різного поступу [7].

Загалом формування на кордонах України могутнього інтеграційного об'єднання з єдиними торговельними правилами, єдиним тарифом, єдиними адміністративними правилами та процедурами спрощує ведення бізнесу з європейськими фірмами та поліпшує умови торгівлі й інвестування. У першу чергу, після розширення знизиться загальний рівень тарифного захисту на ринку нових держав-членів. З іншого боку, поява безпосереднього кордону України з державами-членами ЄС збільшує можливості розвитку прикордонного господарського та інвестиційного співробітництва, яке нині не має чіткої законодавчої бази і відзначається здебільшого спорадичним характером [6].

Крім того, десять нових держав-членів ЄС автоматично приєднуються до Генералізованої системи преференцій Європейського Союзу, що дасть змогу додатково знизити ставки тарифів при експорті українських товарів на ринки цих держав ще на 3,5%. А отже, суттєве зменшення тарифного захисту дає вагомі підстави розраховувати на збільшення нашого товарообігу і здешевлення українського експорту.

Позитивні аспекти розширення ЄС для українських суб'єктів господарювання пов'язані також з вищими стандартами правозастосувальної практики, оскільки з розширенням ЄС і виконанням новими країнами-членами директив ЄС в галузі прав інтелектуальної власності, українські компанії користуватимуться більшим рівнем захисту їхніх інтелектуальних прав на території нових членів ЄС.

Таким чином, важливим завданням на даному етапі є переконання представників ЄС у необхідності поширення принципу «чотирьох свобод» на торговельно-економічні відносини й Угоду про партнерство та співробітництво з Україною.

У короткостроковій перспективі (2004–2005 рр.) наслідки розширення ЄС для окремих сфер співробітництва будуть пов'язані з ризиками скорочення доступу українських товарів і послуг до ринків нових країн-членів ЄС.

За оцінками експертів Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України, економічні збитки для нашої країни в перші роки після розширення можуть становити 250–350 млн. дол. США [6].

Так, тільки внаслідок денонсації договорів про вільну торгівлю з країнами Балтії збитки становитимуть 14,8 млн. дол. За даними Мінекономіки, нерегульованість з ЄС умов торгівлі окремими видами металургійної продукції і відсутність відповідного пакету договорів може призвести до втрати частки ринку цієї продукції в країнах-членах ЄС вартістю приблизно в 52 млн. дол. За іншими оцінками, можлива втрата частини ринку металургійної продукції в нових членах ЄС у тому випадку, якщо після розширення ЄС квота України на експорт в ЄС не збільшиться, і з урахуванням традиційних обсягів поставок, становитиме від 173,3 до 260 млн. дол. [8].

Крім того, негативні наслідки будуть пов'язані з поширенням на нові держави-члени ЄС антидемпінгових заходів Європейського Союзу, які нині охоплюють імпорту восьми видів української металургійної та хімічної продукції. При цьому українські виробники-експортери можуть втратити щорічно від 34 до 45 млн. дол., що становить більше 10% від загального експорту відповідних видів продукції.

Приєднання країн Центральної та Східної Європи до Єдиної аграрної політики ЄС матиме для України подвійний негативний ефект. З одного боку, очікувана модернізація агропромислових комплексів цих країн за рахунок коштів Євросоюзу і практиковане в ЄС субсидування сільгоспвиробників зі структурних фондів може збільшити потік дешевих продуктів харчування на український ринок, що завдасть збитків вітчизняним виробникам. З іншого боку, жорсткий протекціонізм Єдиної аграрної політики ЄС, який полягає у застосуванні складних і дорогих інструментів та процедур контролю за імпортом, а також використанням нетарифних інструментів захисту ринку (квот), звужить можливості українського сільськогосподарського експорту в країни Центральної та Східної Європи, роблячи продукцію з України неконкурентоспроможною.

Залишається невирішеним питання остаточної оцінки відповідності економіки України критеріям ринковості в антидемпінговому законодавстві ЄС. Саме неринковий статус України обумовлює високі ставки антидемпінгових мит, які у деяких випадках перевищують 50%.

Відсутність в Україні статусу країни з ринковою економікою робить її чутливішою до активного використання з боку ЄС антидемпінгових заходів.

Так, на Україну припадає 3% ініційованих з боку ЄС проти інших країн антидемпінгових розслідувань і 5% запроваджених ЄС антидемпінгових заходів, що, враховуючи частку України в торгівлі ЄС – 0,4%, здається високим показником. Втрата традиційних ринків збуту металургійної і хімічної промисловості у нових країн-членів ЄС, внаслідок поширення на них антидемпінгових заходів ЄС стосовно України, за прогнозними даними, оцінюють у 50 млн. дол. [9].

У 2003 р. Європейською Комісією було ініційовано запровадження нових тарифів на зернові, зокрема, збільшення тарифів на окремі види товарів, такі як пшениця середньої і низької якості та ячмінь – якраз на ту продукцію, яку і може експортувати Україна на ринок ЄС. Цей факт, нарівні із запровадженням обмежень на деякі види аграрного імпорту, негативно вплине на торгівлю в даному секторі. Прогнозні втрати від закриття доступу на традиційні ринки сільськогосподарської продукції в нових країнах-членах ЄС через запровадження ними європейських стандартів щодо технічного, санітарного, фітосанітарного і ветеринарного контролю коливаються в межах 60 млн. дол.

У цьому контексті Україна активізувала роботу з наближення до європейських стандартів та технічних вимог, що застосовують як в промисловості, так і в сільському господарстві.

У Спільній заяві керівників України та ЄС за підсумками Ялтинського саміту 2003 р. зазначалося, що обидві сторони «погодилися, що одним з найбільш ефективних шляхів використання можливостей нинішнього розширення ЄС для України є інтенсифікація роботи у напрямку адаптації свого законодавства, норм і стандартів до відповідних норм ЄС. Євросоюз підтвердив свою готовність продовжувати співробітництво і підтримку України у процесі адаптації законодавства. Національна програма адаптації українського законодавства до законодавства ЄС та наша спільна робота щодо розробки плану-графіку адаптації законодавства у пріоритетних сферах має створити добре підґрунтя для подальшого прогресу у виконанні цього важливого завдання. ЄС взяв до уваги пропозиції України щодо подальшого процесу адаптації законодавства» [4: 82].

Таким чином, хоча розширення ЄС об'єктивно привело до появи ширших можливостей співробітництва між Україною та розширеним ЄС, цей процес неминуче супроводжуватиметься істотними змінами в структурі та механізмі діяльності ЄС, що матиме значні наслідки як для світового господарства загалом, так і для держав-сусідів ЄС, у тому числі України, зокрема.

У короткостроковій перспективі розширення ЄС матиме негативний вплив для України, оскільки обмежувальний режим доступу українських експортерів на окремі сегменти ринку ЄС супроводжуватиметься запровадженням квот на окремі види українського імпорту і посилить ситуацію розширення системи квот на імпорт української сталеливарної продукції країнами-членами ЄС. Водночас, з огляду на наведений у статті аналіз, розши-

рення ЄС матиме загалом позитивний вплив на Україну у середньостроковій та довгостроковій перспективах.

Література

1. Tietmeyer H. Euro – International Money // Die Zeit. – 1997. – № 51, 12.12.2002. – Р. 24.
2. Кучма Л. Україна: поступ у XXI століття. Стратегія економічного та соціального розвитку на 2000–2004 роки // Урядовий кур'єр. – № 34, 23.02.2000.
3. «Розширення ЄС – об'єктивна реальність» – http://me.kmu.gov.ua/control/uk/publish/art_id=34088.
4. Європейський Союз та Україна: Стратегія відносин в контексті розширення / Інститут регіональних та євроінтеграційних досліджень «Євро-Регіо Україна». – К.: «К.І.С.», 2003. – 206 с.
5. Міністерство економіки та з питань європейської інтеграції України інформує // Аспекти самоврядування. – № 4(20), 2003 р.
6. Експерти Мінекономіки прогнозують позитивні наслідки від розширення ЄС – http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=6049129.
7. Beyond Enlargement: Commission shifts European Neighborhood Policy into higher gear – <http://europa.eu.int/rapid/pressReleasesAction.do?reference=IP/04/632&format=HTML&aged=0&language=en&guiLanguage=en>.
8. Щербаківа Т., Блінов А. Відкритий шанс закритого ЄС // Контракти. – № 47, 24 листопада 2003 р.
9. Пашков М., Чалий В. Україна і розширення ЄС: проблеми, наслідки, перспективи // Дзеркало тижня. – № 45 (369), 17–23 листопада 2003 р.

Стаття надійшла до редакції 4 листопада 2004 р.